

Soviet Society Under Perestroika

Boston: Unwin Hyman, 1990.

Lane mindent tud a Szovjetunióról, amit arról valaki tudhat egyáltalán. Ennek már több ízben tanúbizonyságát adta, s legújabb könyve is megerősíti az olvasót ebben.

Nem lehet tehát a tudás hiányával magyarázni Lane könyvének alapvető hiányosságát, hogy tudniillik nem érthető meg olvastán mindaz, ami a Szovjetunió eddig volt, ami most és ezután lesz (ha lesz). Továbbá, ha eddigi művei hasznosak voltak a Szovjetunió megismerésében s ez a műve sem rosszabb az előzőknél, akkor logikusan következik, hogy nem Lane lett rosszabb szerző, hanem eddig is megélő korlátja vált láthatóvá.

Milyen korlátra gondolunk? Arra, hogy Lane-nek nincs olyan modellje, amely koherensen képes lenne elénk tárni a szovjet rendszer strukturális és funkcionális sajátosságait.

Miért nincs Lane-nek ilyen modellje? Részben talán azért, mert erre eddig nem volt szüksége. Hiszen az alig ismert szovjet rendszert elégségesnek tűnhetett csak leíró módon megismerni. Ugyanis ez már önmagában is heroikus feladat volt, ismerve az adatok hiányát és megbízhatatlanságát. Ha tehát egy szovjetológus csak annyit tett, hogy a nehezen megszerzett adatokat korrektül értelmezte, már nagy tettet hajtott végre.

Részben veszélyei is voltak a szovjet rendszer modellszerű leírásának. Ilyent leginkább csak ideológiai támaszként lehetett megalkotni. Háromféle is létrejött: a trockista, a szovjet marxista és a jobboldali kremlinológiai.

Lane hatalmas tárgyi tudásával könnyen teljesítette azt a feladatot, hogy szinte teljes áttekintést adjon a szovjet társadalomról, s ugyanakkor elvesse az ideológus modellek kínálta, leegyszerűsítő magyarázatokat.

De miért van az, hogy éppen most, Lane e kiváló összefoglaló művéből hiányoljuk a magyarázó modellt? Mi változott meg, hogy ez a hiányérzet nem jelentkezett Lane korábbi művei olvastán? A válasz egyszerű: a Szovjetunió változott meg. Mégpedig olyan alapvető változások mennek végbe a mai szovjet rendszerben, amelyeket már nem lehet mégoly hatalmas tömegű empirikus tény illusztratív egymás mellé rakásával megmagyarázni. Természetesen nem alkalmasak erre az ideológus modellek sem. Olyan modell, amely a szaktudományok modelljeit adaptálná a változó szovjet válságra, nincs Lane munkájában.

A változások mélysége és gyorsasága azért teszi láthatóvá a modell hiányát, mert enélkül nem lehet követni a történéseket, előrejelezni a változások trendjét, illetve kihámozni a rengeteg történelemből a strukturális elemeket. Marad a jószándékú hit, hogy a peresztrojka valami alapvetően újat jelent a szovjet rendszer számára. Ez mint politikai alapállás el is fogadható, de mivel erről adatok híján még a nagy tudású Lane sem tudhat semmit, ezért ennek bemutatásakor a leírás olykor-olykor ideológiába csúszik át. S ez annál inkább veszélyes, mert a peresztrojka vizsgálata csúszós terület. Lane természetesen tisztában van ezzel a veszéllyel, hiszen a 10. oldalon a peresztrojka szó lehető legjobb angol fordítását keresve három alternatívát is számba vesz: *restructuring*, *radical reform* vagy *revolutionary transition*. A 13. oldalra a harmadik alternatíva esik. Ezzel azonban két gond is van.

Egyrészt a megmaradt kettő is gyökeresen más politikai tartalmat hordoz, másrészt könnyen lehet, hogy az elveszett harmadik az utókor szemében a peresztrojka igazi jelentésévé lesz. Hiszen sok jel mutat arra, hogy a peresztrojka lassan már nem a fennálló rend jobbított változata, hanem valami egészen más, esetleg már nem is akaratlagosan irányított folyamat.

Természetesen nem lehet számon kérni Lane művén, hogy nem követi nyomon a szinte hetente újabb változásokat produkáló átalakulásokat. Ugyanakkor feltűnő, hogy meg sem említi a kelet-európai országokban végbement változásokat, s hatáskukat a Szovjetunióra, noha ezek a kézirat lezárásakor (kb. 1989 nyarán) már igen-csak előrehaladott állapotban voltak. Ennek nyilván ismét az az oka, hogy a Szovjetunió önmagában is hatalmas téma, amely lekötötte a szerző figyelmét. Ha a szovjet rendszer, s nem a Szovjetunió lett volna Lane elemzésének fókuszában, akkor – ugyan sok leíró elemzés elhagyása árán – magáról a Szovjetunió rendszeréről és átalakulásáról többet megtudhattunk volna egyfajta „komparatív szovjetológia” alkalmazásával, amelyben a kelet-európai változások mutatis mutandis a szovjet változások előképeiként vagy/és alternatíváiként értelmeztettek volna.

Összefoglalóan tehát Lane műve kiváló tankönyv a mai Szovjetunióról, pótolhatatlan kézikönyv a mai szovjet folyamatok megismeréséhez. A sok, friss és jól olvasható táblázat és ábra, a jól válogatott idézetek és szemelvények, a bibliográfia és a függelék mind alkalmas a bevezetőben bemutatott Szovjetunió-képek korrigálására. De arra nem alkalmas e munka, hogy általa megértsük a történések lényegét. Lane műve számunkra azt bizonyította, hogy nemcsak a jobb- és baloldali ideológikus modellek, de az ellenük harcoló empirista közelítés sem alkalmas már a szovjet rendszer változásainak leírására. Ehhez – és még inkább a változások lényegének megértéséhez – új, szaktudományos és komparatív elemzésre felkészült közelítés kell.

Kolosi Tamás–Sík Endre